

E-ISSN: 3023-820X
Kış 2025 • Winter 2025
Cilt 2 • Volume 2
Sayı 2 • Issue 2

Klasik Divan

Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)

Editör
Editor-in-Chief

Öğr. Gör. Esra AKA
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Danışma Kurulu
Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Atilla ŞENTÜRK
(İstinye Üniversitesi)

Prof. Dr. Bahir SELÇUK
(Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Bülent BAYRAM
(Kırklareli Üniversitesi)

Prof. Dr. Bünyamin TAŞ
(Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Ebru Burcu YILMAZ
(İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Fettah KUZU
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Gençay ZAVOTÇU
(Kocaeli Üniversitesi)

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
(Adıyaman Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal YAVUZ
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Celal VARIŞOĞLU
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Neslihan İlknur KOÇ KESKİN
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Oğuzhan DURMUŞ
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAYUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Ozan YILMAZ
(Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık ARMUTLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Prof. Dr. Serkan TÜRKOĞLU
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Cemalettin YAVUZ
(Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN
(Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan KAĞLAN
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK
(Erzurum Teknik Üniversitesi)

Alan Editörleri
Field Editors

Klasik Türk Edebiyatı

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Halk Edebiyatı

Prof. Dr. Canser KARDAŞ
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Yeni Türk Edebiyatı

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Türk Dili

Prof. Dr. Ümit HUNUTLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Türk İslâm Edebiyatı

Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Yılmaz ÖKSÜZ
(Ege Üniversitesi)

Türkçe Eğitimi

Öğr. Gör. Dr. Bestami BİLGE
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. Hakan SÖNMEZ
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Tarih ABD

Prof. Dr. Hidayet KARA
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Sayı Hakemleri
Issue Reviewers

Prof. Dr. Erdem SARIKAYA
(Bozok Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ
(Hacettepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan KAPLAN
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
(Adıyaman Üniversitesi)

Doç. Dr. İsa IŞIK
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa DERE
(Ordu Üniversitesi)

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa Sefa ÇAKIR
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KAŞ
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. Özer ŞENÖDEYİCİ
(Hitit Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık ARMUTLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Elif PALIÇKO
(Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadık YAZAR
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ŞİŞMAN
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZDİL
(Bitlis Eren Üniversitesi)

Prof. Dr. Ziya AVŞAR
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet KAVAKLIYAZI
(Konya Selçuk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Şebnem Şerife ŞAHİNKAYA
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Eyüp KUL
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Arş. Gör. Dr. Arzu ACAR
(Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih ALTUĞ
(Boğaziçi Üniversitesi)

Klasik Divan
Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)
Cilt 2 / Sayı 2 / Kış 2025

Yazı İşleri Sorumlusu
Managing Editor

Fatma TÜRK

Dil Editörleri
Language Editors

Öğr. Gör. Dr. Bestami BİLGE (Türkçe)
Öğr. Gör. Dr. Hakan SÖNMEZ (İngilizce)
Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Sıddık ŞAHİN (Farsça)

Musahhihler
Proofreaders

Ecemnur TOPCU
Haydar ÖZÇELİK

Son Okuma Sorumluları
Final Proofreaders

İlknur CEVHER
Gizem SERGERDANOĞLU

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj
Cover Design and Layout

Beyza ABDUKARIMOV

Yazışma Adresi
Contact

dergiklasikdivan@gmail.com
<https://dergi.klasikdivan.com>

Dibace

Kıymetli Klasik Divan Okurları,

İkinci yılını tamamlayan *Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi 2/2 (KD-UDKEAD 2/2)*, 31 Aralık'ta yayımlanmıştır. Dergi, çift kör hakem uygulaması ile incelenip uygun bulunmayan yazılar elendikten sonra toplam sekiz yazı ile yayıma hazırlanmıştır. Bunlardan; beşi *Araştırma Makalesi*, biri *Dijital Beşeri Bilimler Makalesi* ve ikisi *Kitap Tanıtım Yazısı*'ndan oluşmaktadır. Öncelikle tamamen gönüllülük esasına bağlı olmasına rağmen derginin yayımlanma aşamasında büyük bir titizlikle çalışan Klasik Divan Çevrim İçi Edebiyat Topluluğunun kıymetli üyelerine, dergimize yazılarıyla katkıda bulunan değerli araştırmacılara ve tüm yoğunluklarına rağmen hakemlik teklifimizi geri çevirmeyip yazıları inceleyen saygıdeğer hakem kuruluna teşekkürü borç biliriz. İlk sayıdan itibaren hep daha iyisini yapmanın peşinde olan ve bunun için çabalayan ekibimiz, ret alan makaleler sebebiyle ciddi baskılara maruz kalsa da hakemlerden geçmeyen hiçbir yazıyı dergiye almamayı ilke edinmiştir. Umuyoruz ki nitelikli çalışmalarla akademi âlemine katkı sunmaya gayret edenlerin sayısı artacaktır. Titizlik ve şeffaflıktan ödün vermeden yayıma hazırlanan *Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'nin (KD-UDKEAD)* alanında özgün makalelerle uzun soluklu olmasını temenni ediyoruz.

Saygılarımızla.

Baş Editör
Öğr. Gör. Esra AKA

Makale göndermek için ilk tarih: 17 Temmuz 2025

Makale göndermek için son tarih: 17 Ekim 2025

2. Sayının yayımlanma tarihi: 31 Aralık 2025

İÇİNDEKİLER CONTENT

Dergi Künyesi: I

Dibace: V

İçindekiler: VI

Araştırma Makalesi

Research Article

1. Mevlânâ'da Şem' Mefhumu yahut Mesnevî'yi Mum Işığında Okumak
The Concept of Sham in Rumi or Reading the Masnavi by Candlelight

Öğr. Gör. Dr. Bestami BİLGE.....72

2. Fatih Divanı'nda Saç Mefhumu
The Concept of Hair in Fatih Divan

Esra KARAKUŞ.....93

3. 18. Yüzyılda Askerî Islahatların Şiirdeki İzleri: Hamdullah ve Dönem Şairlerinin Tarih Manzumeleri

Traces of Military Reforms in Eighteenth-Century Poetry: Historical Poems by Hamdullah and The Period's Poets

Hasan ERGÜLEÇ.....115

4. Karacaoğlan'ın "Elif Elif Diye" Redifli Şiirinin Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemine (Dam) Göre Şerhi

Commentary of Karacaoğlan's Poem With The Redif "Elif Elif Diye" According to The Thought-Centered Text Analysis Method (Dam)

Nagehan KIROĞLAN.....136

5. Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinde Tipler ve Motifler
Characters and Motifs in Hamdullah Hamdî's Mesnevi Yusuf u Züleyha

Sena ERDEM.....148

Dijital Beşerî Bilimler Makalesi
Essay on Digital Humanities

6. Dijital Osmanlı Derlem Projesinde Metin Temizleme İşlemi
Text Cleansing Processes in the Digital Ottoman Corpus Project
Doç. Dr. Ayşe TARHAN-Meyase Bahar RAMANLI.....175

Kitap Tanıtım Yazısı
Book Review

7. Kuzey Kıbrıs Türk Edebiyatının Duayeni Harid Fedai Kıbrıs Türk Kültürü
Bildirileri -III-
Orkun ÖZAŞIK.....192

8. Divan Edebiyatında Türler
Hafize Tuğba ER.....197

**18. Yüzyılda Askerî İslahatların Şiirdeki İzleri: Hamdullah ve Dönem
Şairlerinin Tarih Manzumeleri**

**Traces of Military Reforms in Eighteenth-Century Poetry: Historical Poems by
Hamdullah and The Period's Poets**

Hasan Ergüleç

erghasan9@gmail.com

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

<https://orcid.org/0000-0003-2876-147X>

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans Mezunu

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Date of Submission:1 Kasım 2025

Kabul Tarihi/Date of Acceptance:5 Kasım 2025

Sayfa/Page: 115-135

Atıf/Citation: Ergüleç, Hasan. “18. Yüzyılda Askerî İslahatların Şiirdeki İzleri: Hamdullah ve Dönem Şairlerinin Tarih Manzumeleri”. *Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2025),115-135.

Değerlendirme/Peer Review: İki dış hakem-Çift taraflı körleme/Double anonymized-Two external.

İntihal/Plagiarism: Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.

18. Yüzyılda Askerî İslahatların Şiirdeki İzleri: Hamdullah ve Dönem Şairlerinin Tarih Manzumeleri*

Traces of Military Reforms in Eighteenth-Century Poetry: Historical Poems by Hamdullah and The Period's Poets

Hasan ERGÜLEÇ

Özet

18. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin askerî teşkilatlanmasında ve mimari sahasında köklü değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Özellikle III. Selim devrinde (1789-1809) başlatılan ıslahat hareketleri, ordunun yeniden yapılandırılması sürecinde yeni kışlaların ve eğitim alanlarının inşasına vesile olmuştur. Bu değişim ve dönüşüm tabii olarak edebî metinlere sirayet etmiş ve dönem şairleri üzerinde önemli bir etki oluşturmuştur.

Bu çalışmada; Hamdullah'ın Divançesi'nde yer alan III. Selim'in askerî sahada yaptırmış olduğu mimari yapılarla ilgili tarih manzumeleri dönemin diğer şairleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Levend Çiftliği, Tophane, Arabacı Ocağı, Humbaracı Ocağı ve Lağımçı Ocağı için yazılan bu şiirler, Osmanlı'nın askerî modernleşme sürecine edebî bir ayna tutmaktadır. Şiirlerde söz konusu yapılar yalnızca padişahın övgüsü vesilesiyle değil, aynı zamanda yeni bir disiplin anlayışının, devletin askerî gücünü yeniden ortaya koyma iradesinin ve padişahın ıslahatçı kimliğinin sembolü olarak ele alınmıştır.

Hamdullah'ın şiirleri, III. Selim dönemi Osmanlısının 18. yüzyıldaki askerî modernleşme çabalarının edebî bir kaydı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle tarih manzumeleri tarihî ve biyografik değeriyle siyaset ve kültür tarihine ışık tutan önemli belgelerdir. Bu şiirlerin incelenmesinde yalnızca edebî unsurlar değil, aynı zamanda tarihî bağlam da göz önünde bulundurulmuştur. Böylece şiirlerin, dönemin askerî yapılarının inşa süreçlerini nasıl yansıttığı ve bu yapıların siyasî-ideolojik anlamda nasıl temsil edildiği açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 18. yüzyıl, Osmanlı, III. Selim, Tarih Manzumesi, Hamdullah..

Abstract

The 18th century was a period when radical transformations took place in the military organization and architectural field of the Ottoman Empire. Especially the reform movements initiated during the reign of Selim III (1789-1809) led to the construction of new barracks and training grounds during the process of restructuring the army. This change and transformation naturally permeated literary texts and created a significant impact on the period's poets.

In this study, the historical poems found in Hamdullah's Divançe concerning the architectural structures commissioned by Selim III in the military field have been examined comparatively with the other poets of the period. These poems, written for Levent Çiftliği, Tophane, Arabacı Ocağı, Humbaracı Ocağı, and Lağımçı Ocağı, hold a literary mirror up to the Ottoman military modernization process. In the poems, these structures are handled not only as an occasion for praising the sultan but also as a symbol of a new understanding of discipline, the will to reassert the state's military power, and the sultan's reformist identity.

Hamdullah's poems emerge as a literary record of the Ottoman Empire's 18th-century military modernization efforts during the reign of Selim III. In this respect, historical poems are important documents that shed light on political and cultural history with their historical and biographical value. In the examination of these poems, not only literary elements but also the historical context has been taken into account. Thus, it has been explained how the poems reflect the construction processes of the period's military structures and how these structures were represented in a political and ideological sense.

Keywords: 18th century, Ottoman, Selim III, Chronogram, Hamdullah.

* Bu makale; 30-31 Ekim 2025 tarihleri arasında Muş Alparslan Üniversitesinde düzenlenen *Uluslararası Dil, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Sempozyumu*'nda sunulan aynı isimli özet bildirinin genişletilmiş tam metin hâlidir.

Giriş

18. yüzyıl, Osmanlı Devleti askerî ve idarî yapının eski görünümünden uzaklaştığından ve çözülmeye başladığından devlet yöneticilerinin belirli ıslah ve yenilik hareketlerine hız kazandırdığı bir dönem olmuştur. 1768–1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Küçük Kaynarca Antlaşması ile sonuçlanması, devletin askerî kapasitesinin yetersizliğini tamamen açığa çıkarmış ve yeni bir ordu modeline duyulan ihtiyacı belirginleştirmiştir. Bu dönemde klasik ocak sisteminin disiplin ve eğitim anlayışından uzaklaşması, Yeniçeri ve Topçu Ocağında yozlaşmanın artması ve tımar düzeninin işlevsizleşmesi merkezî otoritenin taşradaki kontrolünü zayıflatmıştır.¹

III. Ahmet döneminde başlayıp I. Abdülhamid dönemlerine kadar belirli bir çizgide seyreden ıslah ve yenilik hareketleri çoğunlukla sınırlı düzeyde kalmış, müttefik görünen çeşitli devletlerin Osmanlı'nın iç bürokrasisinde imtiyazlar elde etmesine fazlaca sebebiyet vermiştir. Islah ve yenilik hareketleri doruk noktasını Sultan III. Selim döneminde sultanın vizyonu hasebiyle Nizâm-ı Cedîd hareketi ile bulmuş en keskin değişim ve dönüşümler bu dönemde gerçekleşmeye başlamıştır.² Levend Çiftliği, Topçu, Arabacı, Humbaracı ve Lağımcı ocaklarında yapılan düzenlemeler de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Yapılan ıslah ve yenilik hareketleri çoğunlukla askerî alanda sınırlı kalmasına rağmen devletin pek çok kademesine sirayet etmiş; 18. yüzyıl askerî kurumların edebî ve mimari yönden tezahürü ile çalışmamız sınırlanarak bir değerlendirme yapılmıştır.

1. Sultan III. Selim ve Nizâm-ı Cedîd'in Kurumsal Yapılanışı

Amcası Sultan I. Abdülhamid'in vefatı üzerine tahta geçen Sultan III. Selim'in hükümdarlığı (1789-1807), Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki gerileyişini durdurmak ve devlete “yeni bir nizam” vermek amacıyla başlatılan kapsamlı Nizâm-ı Cedîd projesine sahne olmuştur.³ Nizâm-ı Cedîd kavramı “yeni kanun, yeni sistem” anlamlarının yanında Sultan III. Selim'in kurmuş olduğu yeni askerî sistem için de kullanılmaktadır.⁴ Nizâm-ı Cedîd olarak adlandırılan bu yeni ıslahat programının ismi “ıslah edicilik” ve “yeniden yapılanma” yanında; devletin “nizâm-ı âlem” gibi evrensel bir iddiadan geri adım atması, rasyonel bir hedef küçültme, içe dönme hâli ve askerî ve siyasî alanda geri kalındığının gerçeğini kabullenme olarak da okunmaktadır.⁵ Nizâm-ı Cedîd dairesi içerisinde özellikle III. Selim'in Levend Çiftliği, Tophane, Top Arabacıları Ocağı, Humbaracı Ocağı ve Lağımcı Ocağı gibi teknik ağırlık taşıyan bölümlerin üzerine düşmesi ve bu alanlarla ilgili yeni

1 Kemal Beydilli, “Selim III”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20.10.2025).

2 Mehmet Karagöz, “Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketleri ve Batı medeniyetine giriş gayretleri (1700-1839)”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 6(6) (1995), 177-186.

3 Kemal Beydilli, “Nizâm-ı Cedîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20.10.2025).

4 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. (Ankara: Aydın Kitabevi, 2010), 986.

5 Yüksel Çelik, “Nizâm-ı Cedîd'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askerî Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)”, Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi, ed. Seyfi Kenan (İstanbul: İSAM,2008), 571.

kışla yapımına geçmesi dikkat çekicidir. Yapılan yenilik hareketleri bazı devlet adamları tarafından desteklenirken özellikle eski düzene ait askerî ve bürokratik çevrelerde olumsuzluk uyandırır. Bu rahatsızlık neticesinde Kabakçı Mustafa adındaki yeniçeri etrafında toplanan birlikler, Musa Paşa ve Şeyhülislam Ataullah Mehmed Efendi'nin de destekleriyle isyana kalkışmış ve Sultan III. Selim ulema ve yeniçerinin iş birliği sonucu tahttan indirilerek (1807) yerine IV. Mustafa tahta geçirilmiştir.⁶ Bu durum tabii olarak bir süreliğine Nizâm-ı Cedîd hareketinin sonlanmasına sebebiyet vermiştir.

III. Selim ıslahatçı devlet adamlığının yanı sıra estetik yönü oldukça kuvvetli bir sultan şairdir. İlhâmî mahlasıyla şiirler yazdığı gibi oldukça hacimli bir *Dîvân*'a sahiptir.⁷ Sanatın çoğu alanında kapsayıcı bir yapıya sahip olan III. Selim, bestekâr yönüyle ön plana çıkmış ve döneminin şairlerine gösterdiği himayeyi musikişinâslara da sağlamıştır.⁸ Yalnızca himaye etmekle kalmayıp kendisi de ciddi sayıda beste yapmış ve bunun yanı sıra Türk musikisinde “sûz-ı dilârâ” olarak adlandırılan makamı da musiki literatürümüze kazandırmıştır.⁹ Sultan'ın sanatkârı kollaması himaye etmesi onun dönemin pek çok şairi tarafından övülmesine vesile olmuştur. Bunun yanı sıra ıslahatçı yapısının tezahürü olan Nizâm-ı Cedîd hareketi şairlerin tarih manzumelerinin bazında geniş yankı uyandırmıştır.

2. Şair Hamdullah: Hayatı, Konumu ve Edebî Kimliği

Hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmayan Hamdullah Efendi¹⁰ Kale-i Kebîr halifesi Abdullâh Efendi'nin oğludur. Eğitimini tamamlamasının ardından müderris olmuş, çeşitli kadılık ve mollalık görevlerinin akabinde Mekke ve İstanbul payelerine erişmiştir. Anadolu sadaretine ulaşma isteğinde olmuş ancak bu göreve gelemeden 19 Temmuz 1802 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Eyüp'te bulunan Zal Mahmud Paşa Külliyesi'ndedir.¹¹

Hamdullah muasırı olan pek çok şair gibi devletin yaşamış olduğu değişim ve dönüşümün yansıması olarak Sultan III. Selim ve Nizâm-ı Cedîd ekseninde yapılan yenilik ve ıslah çalışmalarına tepkisiz kalmamış ve bu konularda tarih manzumeleri kaleme almıştır. Dönemin askerî bağlamda yenilik yönüyle ele almış olduğumuz tarih manzumelerinde yeni yapıların tamamına ayrı ayrı tarih manzumeleri yazması sebebiyle Hamdullah merkezli bir inceleme yapılmıştır. Şairin ya-

6 Kemal Beydilli, “Kabakçı İsyanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20.10.2025).

7 III. Selim'in *Dîvân*'ı üzerine Kâşif Yılmaz tarafından tenkitli metin çalışması yapılmıştır. Kâşif Yılmaz, *III. Selim (İlhamî): Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, (Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2001).

8 Nuri Özcan, “Selim III-Müsiki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20.10.2025).

9 İsmail Hakkı Özkan, “Sûzinak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20.10.2025).

10 Hamdullah'ın Divançesi üzerine yapılan yüksek lisans tezi: Rümeysa Bayram, *Gâm yemem güm-nâm olmak şân u şöretir bana”: XVIII. yüzyılın unutulmuş bir şairi: Hamdullâh ve Dîvânçesi*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 2020.

11 Bayram, *Hamdullah ve Dîvânçesi*, 14.

yımlanmış *Divançesinde*; Levent Çiftliği, Tophâne-i Âmirenin tarihi, Arabacılar Dergâhının tarihi, Humbaracılar Dergâhının tarihi, Lağımcılar Dergâhının tarihi gibi yeni askerî yapıyı destekleyici ve sultanın yenilikçi kimliğini öven şiirleri bulunmaktadır.¹² Bu şiirler daha önce gelenek içerisinde yapılara düşürülen tarih şiirlerinden farklı olarak Hamdullah ve muasırı olan Nizâm-ı Cedîd'e tanıklık etmiş şairlerde farklı bir algı düzeyi oluşturmuş, şiirlerde dönemin ruhu mücessem hâle gelmiştir.

3. Askerî İslahatların Şiirde Temsili: Yapılar, Beyitler ve Analizler

III. Selim döneminde askerî teşkilatın yeniden düzenlenmesi yalnızca idarî bir dönüşüm olarak kalmamış; edebî üretimde de doğrudan karşılığını bulmuştur. Osmanlı toplum yapısı genel olarak gelenekçi ve mukaddesatçı bir yapıya sahip olduğundan III. Selim'in askerî, sosyal ve siyasî alanda girişmiş olduğu bu yenilik ve ıslah hareketleri bazı çevrelerce hoş karşılanmamış bu durumun tabii bir sonucu olarak bu ıslahatlarla ilgili aleyhteki görüşlere karşı meşruiyet arayışına girilmiştir. Özellikle pergel ve cetvel gibi aletlerin kullanımı “harb ü peygâr, cedvel ü pergâr ile olmaz” sözcükleriyle tenkit edilmiş, askerî talimlerde trampet çalınmasının caiz olduğuna dair ulemeden fetvalar istenmiştir. Bu girişimlerin yanı sıra Vak'anüvis Vâsıf'ın *Hulâsâtü'l-kelâm fî reddi'l-avâm*¹³ (Koca Sekbanbaşı Risâlesi), Dihkânîzâde Ubeydullah Kuşmânî'nin *Zebîre-i Kuşmânî fî Ta'rîf-i Nizâm-ı İlhamî*, Seyyid Mustafa'nın *Risâle*'si¹⁴ gibi eserler Nizâm-ı Cedîd'in içeriğini anlatarak onun övgüsünü ve savunuculuğunu yapmıştır. Bu eserlere sirayet eden yaklaşım, yeni düzenin meşruiyet arayışının somut birer örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵ Sultanın sanatçıyı kollayan ve himaye eden yönü idarî bağlamdaki fikirlerinin de propaganda ve meşrutiyet ihtiyacı şairlerin tarih manzumeleriyle ortak bir bağlamda birleşmiş ve tarih manzumeleri, ıslahatların meşrulaştırılması, görünür kılınması ve hatırlanması açısından dönemin güçlü araçlarından biri hâline gelmiştir. Şairlerin kaleme aldığı beyitlerde yeni askerî yapılar yalnızca birer mekân olarak değil, siyasî himaye, güç, yenilenme ve devlet tahayyülünün sembolik karşılıkları olarak işlerlik kazanır.

Bu çerçevede Levend Çiftliği, Topçu, Top Arabacıları, Humbaracı ve Lağımcı Ocakları gibi kurumların şiirde görünmesi tesadüfî değildir. Klasik dönemin yapılarla ilgili tarih manzumesi geneleği cami, türbe veya saray merkezli genel bir çerçeve içerisinden, özellikle bu yüzyılda kışla ve talimhane gibi yapıları da kapsayacak biçimde genişlemiştir. Hamdullah ve dönemindeki diğer şairlerin bu kurumlara dair beyitleri, hem şairlerin çağın siyasî atmosferiyle ilişkisini hem de ıslahatların kültürel izdüşümünü anlamak açısından önemli bir zemin sunar. Aşağıdaki alt başlıklarda bu

12 Bayram, *Hamdullah ve Divançesi*,72-77.

13 Risalenin muhtemel müellifinin Vâsıf Ahmed Efendi olduğu düşünülmektedir (Kemal Beydilli, “Evreka, Evreka veya Errare Humanum Est”. *İlmî Araştırmalar* (9) (2000), 45–66.; Kemal Beydilli, “Sekbanbaşı Risalesi'nin Müellifi Hakkında”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* (12) (2005), 221–224.).

14 Kemal Beydilli, “İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizam-ı Cedid'e Dair Risalesi”. *Tarih Enstitüsü Dergisi* XII (1987), 387-479.

15 Çelik, “Nizâm-ı Cedîd'in Niteliği”,585-586.

yapılar şiirlerden hareketle ele alınacak; her biri kendi tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirilerek beyitlerin anlam katmanları ve göndermeleri üzerinde durulacaktır.

3.1. Levend Çiftliği

III. Selim döneminde askerî teşkilatın yeniden yapılandırılmasında Levend Çiftliği, yalnızca bir talim alanı değil, aynı zamanda yeni ordu modelinin fiilen denendiği bir merkez olarak öne çıkmıştır. 18. yüzyıl sonlarında tamir ve tahkim edilen bu saha, özellikle humbaracı, lağımçı ve topçu sınıfları için eğitim, kışla ve sevkiyat üssü işlevi görmüştür. 1792 Nisan ayında İstanbul'un merkezine göre tecrit edilmiş bir noktada yer alan ve daha önceleri sürat topçularının eğitilmesi için kullanılmış olan Levend Çiftliği, hoşnutsuzluk yaratmaması için halktan ve eski birliklerden uzak bir yerde Nizâm-ı Cedîd ordusunun talim alanı olarak seçilmiştir.¹⁶ İstanbul'un Rumeli civarında kendisine yer bulan Levend Çiftliği, eski ocaklara ve askerî yerleşkelere uzak ve ayrı bir konumda olmasının yanı sıra Rus Çarlığına karşı Karadeniz tarafından İstanbul'a yapılacak bir akın hareketini engellemek yönüyle ideal bir konumdaydı. Levend Çiftliği Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın mülkü olmasına karşın 14 Haziran 1792'de devlet hazinesine dâhil edilmiştir.¹⁷ Sultan III. Selim döneminde askerî yapının klasik ocak düzeninden ayrılarak disiplinli, maaşlı ve talime dayalı bir sisteme yönelmesi, Levend Çiftliği'nin sembolik değerini artırmıştır. Levend Çiftliği'nde daha önceden yer alan yapıların haricinde III. Selim dönemine özel olmak üzere 1793'te başlayan ilk inşaa faaliyeti kapsamında bir kışla binası, subayların konaklaması için konutlar, hastane, hamam, kışlaya tüfek yapmak için bir kaynakçı, tabancacı, kundakçı, dökmece, çilingir, aşçı, çamaşırcı ve berber dükkânları ile gerekli su yolları inşa ettirilmiştir.¹⁸ Levend Çiftliği tarihi vesikalar ve risalelerdeki yansımalarının karşılığını divan edebiyatı geleneği içerisinde tarih manzumelerinde bulmuştur. Şairler bu tip tarih manzumelerinde sultanın kişiliği üzerinden yaptığı övgülerin yanı sıra yapıların fikri arka planı ve mimari özelliklerine de yer vermişlerdir.

Kemâl-i 'âtıfetinden müceddeden yapıdı

Bu resm ü tarhı güzel dergeh-i mu'allâyı

(Hamdullah T. 1/9)

Hamdullah, Levend Çiftliği'ni sultanın askerîne olan şefkati ve muhabbeti sonucu yeniden imar ettiğini ifade ederek özellikle yeni bir yapı üzerinde Nizâm-ı Cedîd'in aslen askere olan hürmetin karşılığı olduğunu gösterir; aynı zamanda yenilikçi bir hareketin meyvesi olduğunu da vurgular.

16 Oya Şenyurt, "Arşiv belgeleri ışığında III. Selim'in askerî alandaki kararlarının İstanbul'da kent mekânının kullanımına etkileri", *Bilig* 78 (2016), 203.

17 Hakkı Öz, "Levend Çiftliği: muallem asker barınağında bir kale", *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi* 34(2) (2024), 37.

18 Ayşe Hilal Uğurlu, *III. Selim'in İstanbul'u: Siyâsî ve askerî dönüşümler ışığında imar faaliyetleri*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012,109.

Esâsından tutup her bir umûrı eyledi tanzîm
 Metânet verdi efkâr-ı bülendin eyleyip evtâd
 (Şeyh Gâlib T. 25/4)

Şeyh Gâlib ise Levend Çiftliği konulu tarih şiirinde sultanın devletin içinde olduğu olumsuz durumlara yüzeysel yaklaşmayıp derinlemesine üzerine durduğunu, ıslahatları bir metodolojiye bağlı kalınarak sürüklediğini ifade etmiş bunun yanı sıra bu hareketin yürütücü gücünü ve dayanağını sultanın yüce ve aydın fikirlerine dayandırmıştır.¹⁹ Nizâm-ı Cedîd hareketinin Sultan III. Selim sayesinde sağlam bir zemine oturduğu aktarılmıştır.

Bu tohm-ı hayrı tarh itmezdi çiftlikde zemîn üzre
 Mâ`il-i herçih kârı bed-rûy ya olmasa a`lem
 (Sürûrî T. 155.syf)

Devrin önemli tarih düşürme üstatlarından Sürûrî ise konuyu; “Sultanın âdeta bir zorunluluk sonucu yaklaşmak durumunda olduğunu ve bu hayırlı tohum gibi olan yeni binayı çiftliğin zeminine dikmezdi ama bunu yapmak zorundaydı çünkü işler kötüye gitmekteydi.” şeklinde yorumlamaktadır. Bu durum ancak sultanın bilgece yaklaşımı ile çözülebilecek durumdadır. Şairler tarih manzumelerinde görüldüğü üzere bu hareketin mantıksal düzlemdeki yeterliliğine de cevap getirmektedir. Bunu aslında olması gerekeni sultanın yapabilecek en yetkin kişi olduğu fikriyle tasdik etmektedir. Fikrî değişimlerin yanı sıra fiziki olan değişimler de manzumelerin içerisinde kendisine yer bulmuştur.

Libâs-ı nevle yeniden kul oldular şâha
 Anunçün atlasa eylerler `arz kâlâyı
 (Hamdullah T. 1/11)

Hamdullah’ın yazmış olduğu beyitte görüldüğü üzere yeni elbiseler ve kıyafetlerle askerlerin sultana yeniden kul olduğu ve bu durumun bir karşılığı olarak sultana sunulan bağlılıkları ifade edilmiştir. Sosyokültürel açıdan beyte baktığımızda geçmişteki eski ve yozlaşmış yapının âdeta yeniden sağlam bir sistem ile tesis edildiği aktarılmış aynı zamanda dönemin sosyal bir vakasına da atıfta bulunulmuştur. Sultan III. Selim döneminde askeriyeğin yanı sıra çeşitli alanlarda da kılık kıyafet düzenlemeleri yapılmıştır.²⁰

19 Cem Dilçin, “Şeyh Galip’in Şiirlerinde III. Selim ve Nizâm-ı Cedîd”, *Türkoloji Dergisi* 11(1) (1993), 216.

20 Salih Başkutlu, “Tebeddül-i Elbise-i Resmîyye: modernleşme sürecinde çıkan kıyafet yasalarının Osmanlı ulemasına etkisi”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(Dr. Recep Yaşa’ya Armağan) (2023), 2253.

Bir a'lâ mesken icâd itdi kim sükkânı meydâna
Çıkup ta'lîm-i cenk itmekde bî-ârâm ola her dem
(Sürûrî T. 155.syf)

Binâsı hısna benzer sâhâsı sahrâ gibi vâsi'
Bir orduluk kadar leşker alur ol menzil harem
(Sürûrî T. 155.syf)

Sürûrî bu beyitlerde Levend Çiftliği'nin yalnızca bir barınak olmayıp daimi bir eğitim ve gelişim merkezi olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte bu övgü, şairin önceki dönemin statik yapısına üstü kapalı bir şekilde eleştirisidir. Mimari yapının genişliğine ve hacmine övgüde bulunarak şekli özellikleriyle de oldukça yeterli ve modern bir yapıya sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu durumların tamamının Sultan III. Selim'in girişimleri sonucu gerçekleştiği ve bu iradeyi sultanın koyduğu vurgulanmıştır.

Derûnı ordu bâzâr olduğun ben şundan aldım kim
Dükân açmış içinde âlet-i harbi yapan âdem
(Sürûrî T. 155.syf)

Levend Çiftliği yalnızca yalın kışla tipi bir yapı olmayıp içerisinde çeşitli yapılar barındırmakta olan külliye tipi bir mahaldir. Sürûrî, Levend Çiftliği'ne inşa edilen kışlaya düştüğü tarih manzumesinde Levend Çiftliği içerisinde çeşitli savaş aletleri satan insanların dükkânlar kurduğunu ve burada ticaret yapıldığını ifade etmektedir.

Levend çiftligi meşk-i cihâda enseb câ
Bu cünde vâcib idi yapıdı şeh bu meştâyı
(Hamdullah T.1/19) (H.1208)

Hamdullah tarafından yazılan bu tarih beyti Sultan III. Selim'in Levend Çiftliği'nde yaptırdığı tüfek fabrikası içindir.²¹ Levend Çiftliği'nin cihada uygun bir çalışma alanı olduğu ve Sultan tarafından askerlerin ihtiyacı olan bir yapının inşa edildiği vurgulanmaktadır.

Hudâ Sultân Selîmi eyledi ibdâ'ına mülhem
Mu'allem 'askere yapıldı kışla oldu pek muhkem
(Sürûrî T.155.syf) (H.1208)

21 Bayram, *Hamdullah ve Divânçesi*, 73.

Tamâm oldukda ol ‘âlî eser **Gâlib** dedim târîh
 Bu dârül-askerî Sultân Selîmdir eyleyen âbâd
 (Şeyh Gâlib T. 25/8)

Sürûrî ve Şeyh Gâlib Levend Çiftliği içerisinde yapılan çeşitli binalara sağlamlık, eğitilmiş askerler için yapılması yönüyle değinmişler, ikisi de Allah’ın ona vermiş olduğu ilham ve güç ile askerlerini yenilediği, kuvvetlendirdiği ve onlar için faydalı amaçlar güttüğünü ifade etmişlerdir.

3.2. Humbaracı Ocağı

Osmanlı askerî yapısı içinde teknolojik dönüşümün görünür unsurlarından biri olan Humbaracı Ocağı, III. Selim döneminde yeniden teşkilatlandırılmıştır. Humbara kavramı Farsça “hum-i pâre” (içine para konan küp) kelimesinden bozma şekilde oluşturulan humbara (kumbara) askerî bağlamda demirden yapılmış içine patlayıcı madde doldurulan bir çeşit merminin adıdır.²² Osmanlı askerî yapısında oldukça eski dönemlerden beri var olan Humbaracı Ocağı özellikle 17. yüzyılda çeşitli atılımlar olmasına karşın yeterli ehemmiyetin verilmemesi sonucu geri kalmış ve kendisini yenileyememiş bir kurum durumundadır. III. Selim döneminde Nizâm-ı Cedîd anlayışı içerisinde yeni bir şekil alarak ordunun önem verilen birliklerinden birine dönüşmüştür. Bu yeni birlik için çağın modernitesine uygun yeni kışla ve yapılar tanzim edilmesi fikri sultanın zihninde belirmiş, humbaracı ve lağımcı ocağının Hasköy civarında inşa edilmesine karar kılınmıştır.²³

Yeni kışlaların ve çevrede yer alan yapıların inşası 1208/1794 yılında tamamlanmıştır.²⁴ Bunu takip eden yıl içinde Mühendishâne-i Berrî-i Hümayunun kurulması ve yeni çıkarılan nizamnamelerle teşkilat yapısı oldukça sağlam bir yapıya bürünmüştür.²⁵ Sultan III. Selim’in özel ilgi gösterdiği Humbaracı Ocağı için yapılan yapılar Hamdullah ve dönemin şairlerinin tarih manzumelerinde kendisine yer bulmuştur. Bu manzumelerde özellikle humbaracılığın ilmî yönü ve gerekli olan yeterliliklerle ilgili konular üzerinde durulmuştur. Dönem içerisinde humbaracılar için mimari bağlamda farklı türde yapıların bulunması farklı tarihlerdeki yapılar için düşürülmüş humbara konulu tarih manzumelerinin de çıktılarını bizlere sunmaktadır.

Ne becâ kâr ki esnâf-ı cünûda yer yer
 Kışlalar etdi binâ sahreye konmuş temeli
 (Hamdullah T. 4/7)

22 Ahmet Halaçoğlu, “Humbaracı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (20.10.2025).

23 Uğurlu, III. Selim’in İstanbul’u: Siyâsî ve askerî dönüşümler ışığında imar faaliyetleri, 63.

24 Uğurlu, III. Selim’in İstanbul’u: Siyâsî ve askerî dönüşümler ışığında imar faaliyetleri, 68.

25 Halaçoğlu, (20.10.2025).

Yapdı bu dergehi de humbaracı kullarına
Tarhı hayrette kodu sûret-i lât u hubeli
(Hamdullah T. 4/8)

Kasd-ı şeh bu ki ta'allüm edeler fenlerini
Dûde-i humbaranın ânda her nîv u yeli
(Hamdullah T. 4/9)

Hamdullah, humbaracıların yeni dergâhı ile ilgili yazdığı tarih manzumesinde sultanın her askerî birliğe ayrı ayrı ve oldukça kapsamlı kışlalar yaptığını ifade ederek sultanın bu konuda ne kadar mahir olduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra Sultan'ın Humbaracılar için yaptırdığı bu yeni kışlanın insanları hayrette bırakacağını Lat ve Hübel gibi cahiliye dönemine ait putları zikrederek vurgulamış; yapılar karşısında insanların put gibi kesildiğini söyleyerek mimari yapının sağlamlığı ve şekil mükemmelliğine övgüde bulunmuştur. Sultan'ın Humbaracıların bu alandaki bilgisini geliştirmek için binayı inşa ettirdiği, humbara alanında en ufak detaya dair bile bilgi alınabilecek kapasitede bir yapı olduğunu ifade etmiştir. Şair, Humbaracıların ilmi üzerine sultanın gösterdiği çabayı övmekle birlikte, bu döneme kadar askerî yapıda olan özellikle humbaracılar bağlamındaki bilgi eksikliğinden kaynaklanan yoksunlukları da üstü kapalı bir biçimde eleştirmektedir.

Humbarayla top ile a'dâ edermiş iftihâr
İşte bir himmetle gösterdi dü sad bâlâ-bedel
(Şeyh Gâlib T. 3/9)

Bahş-edip emvâl-i bî-pâyân o şâh-ı kâm-bâhş
Öyle ihyâ etdi kim olmaz dahı bundan güzel
(Şeyh Gâlib T. 3/10)

Şeyh Gâlib'in yayımlanmış *Dîvân*'ında Humbara Ocağı ile ilgili beş adet tarih manzumesi bulunmaktadır. Düşürülen tarihlerde Humbaracı Ocağının imar edilmesi, Humbaracı Ocağı içerisinde ve çevresinde yapılan kışlalar, kasrlar ve hendesehâne ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Gâlib, humbaracılar için yapılan kışlaya düşürdüğü tarihte, rakiplerin humbara ve top ile övündüğünü ancak bu duruma karşın sultanın gösterdiği gayretle onların iki katı karşılık verdiğini ve birlikleri bu yönde yenilediğini ifade etmiştir. Cömertlik, yüksek miktarda emek ve paralar harcayarak eskimiş olan bu yapıları yenilemiş ve canlandırmıştır.

Öyle bir büksiste târ idi cihân geldikde al
Kim bilinmezdi harâbiyyetden özge her mahal
(Şeyh Gâlib T. 3/15)

Re'y-i müstahsenle icrâ etdi bir kânûn-ı nev
Devlete gûyâ yeniden eyledi vaz'-ı temel
(Şeyh Gâlib T. 3/16)

Gâlib humbaracılar için yapılan kışlanın tarih şiirinin devamında âdeta Nizâm-ı Cedîd programının tanımını yeniden yapmış, eskimiş yapıların ıslahatlar öncesindeki olumsuz portresi verilerek sultanın getirmiş olduğu yeni kanunlarla bir temel attığını ifade etmiştir.²⁶

Ez-cümle bu nev-humbara-hâne ki nice dem
İhrâkla olmuş idi bir mezbele-hâne
(Fâzıl T. s.423/2)

Şâhâne 'arîfâne binâsı 'aceb oldu
Evvelde meğer yandığı ta'mîre bahâne
(Fâzıl T. s.423/3)

Enderunlu Fâzıl ise yeni Humbara Ocağı yapısının yaşanan yangın sonrası bir çöplüğe dönüşüğünü, bunun sonucunda sultanın yaptırmış olduğu yeni yapının harikalığı karşısında yangın durumunun tamir için bir bahane hâline geldiğini ifade etmiştir. Olayın tarihî bağlamına baktığımızda 1794'ün Ekim ayında Hasköy'de Piri Paşa Çarşısı'nda çıkan bir yangın, Humbaracı kışlasına ait tophane, demirhane ve çevresinde büyük tahribata sebep olur. Bu yapıların tekrar yapıldığı ve bu süreçte Selim'in sık sık şantiyeyi ziyaret ve kontrol ettiği bilinmektedir.²⁷ Bu beyitler dönem içerisinde humbarahanelerde meydana gelen yangın ve hasar durumlarını yansıttasının yanı sıra III. Selim'in dönemi öncesinde askerî alanda bakımsız kalan yapıların yeniden tanzim edildiği ve bu durumun düzenli olarak yapıldığını bizlere göstermektedir.

Dergeh-i humbaradan aldı fitîli a'dâ
Bu kabak patlayacaktır ser-i düşmende belî
(Hamdullah T. 4/27) (H.1208)

26 Dilçin, Şeyh Galip'in Şiirlerinde III. Selim ve Nizâm-ı Cedîd, 216.

27 Uğurlu, III. Selim'in İstanbul'u: Siyâsî ve Askerî Dönüşümler Işığında İmar Faaliyetleri, 69.

Bu ‘âteş-i reşk-ile hemân patlasın a‘dâ

Döndü küre-i nâra bu nev-humbara-hâne

(Fâzıl T. 424.syf) (H.1209)

Hamdullah ve Fâzıl’ın düşürmüş olduğu tarihlerdeki süre aralığı Fâzıl’ın manzumesinde de yer alan yenileme çalışmalarında yapının yeniden imar ve tamir edilmesiyle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Şairler humbaranın mahiyetinden hareketle patlayıcılık yönüyle hayaller kurmuşlar ve bu durumun düşmanlara zarar vereceği üzerinde durarak tarih manzumelerini tamamlamışlardır. Bu külliye tipi yapıların başlangıç planında çeşitli imar faaliyetleriyle beraber geniş bir alanda konumlanacağı hedeflenmektedir. Kışlanın yanı sıra binanın çevresinde timurhâne, kâlhâne, hamam, hastane, ambarlar vb. çeşitli yapıların yapımı amaçlanmıştır.²⁸

Husûsâ kim mühimmâtı nizâma bu tîmûr-hâne

Bu bir îcâd-ı vâlâdır ki tevfiğe karîn oldu

(Fâzıl T. 418.syf)

Şolunda humbara-hâne dahi sağında top-hâne

Bir âhen-dil iki âteşli ‘âşıkla nişîn oldu

(Fâzıl T. 418. syf)

Enderunlu Fâzıl, Humbara Ocağının civarında inşa edilen demir ocağının yapımı üzerine yazdığı tarih manzumesinde mühimmatların düzeni ve intizamı için bu yeni demir ocağının faydasından söz eder. Yapının konumuyla ilgili olarak sol tarafında Humbaracı Ocağı ve sağında Topçu Ocağı ile harmonik bir şekil aldığını ve bu “iki ateşli âşık” gibi olan yapılarla oldukça kuvvetli bir bağ oluşturduğunu ifade etmiş sağlamlığı ve birbirleriyle etkileşim içinde olmasını överek ele almıştır. Şairler Humbara Ocağı ile ilgili tarih manzumelerinde genellikle teknik ve ilmî yönlere değinerek Humbara Ocağına sultanın gösterdiği ehemmiyetin ve yeni savaş tekniklerine verdiği önemin üzerinde durulmuş Nizâm-ı Cedîd hareketi içerisindeki konumu betimlenmiştir.

3.3. Lağımcı Ocağı

Osmanlı askerî teşkilatında kuşatma, tahrip, tünel açma ve sur altı operasyonlarında görev alan Lağımcı Ocağı, orduda yaşanan gerileme ve bozulmalar sonucu 18. yüzyılın sonlarına doğru özellikle III. Selim döneminde yeniden yapılandırılmış, yeni ve kendilerine ait binalar tanzim edilmiş ve teknik kapasitesi artırılmıştır. Mühendislik bilgisine dayalı yeni uygulamalar devreye so-

²⁸ Uğurlu, III. Selim’in İstanbul’u: Siyâsî ve askerî dönüşümler ışığında imar faaliyetleri, 68.

kulmuş ve humbaracı teşkilatıyla koordinasyonu güçlendirilmiştir.²⁹ Bu nedenle lağımçı birlikleri, dönemin askerî düzenlemelerinde hem stratejik hem de sembolik olarak özel bir konuma sahiptir. Hamdullah ve dönem şairlerinin şiirlerinde lağımçıların yer alış biçimi, yalnızca askerî bir sınıfa işaret etmez; yapıların kullanımını içerisinde olan birliğin özellikleriyle bağıntılı olarak değişim ve dönüşümün yıkıcılığının bir sembolü olmuştur. Ayrıca ilmî boyutu ve mühendislik bilgisiyle ilişkisi özellikle ilmî bağlamda ıstılahi sözcüklerle betimlenmiştir. Humbaracı Ocağı ile bütünleşik bir güç olarak da ele alındığı durumlar beyitler de karşımıza çıkmaktadır.

Humbarayla lagmdır ancak medâr-ı emr-i harb

Fil-hakîka şimdi farz oldu bu kâr ile ‘amel

(Şeyh Gâlib T. 3/11)

Gâlib, Humbaracı Ocağı için yazmış olduğu tarih manzumesinde humbara ile lağımçılığı birlikte ele almış ve yeni askerî teknolojilerin dönüşümünde artık savaşın temellerini bu yeni dinamiklerin oluşturduğunu ve bu konuda çalışmanın farz olduğunu ifade etmiştir. Bu durum sultanın bu alanda yapmış olduğu yenileme çalışmalarının zaruri olmasını göstermekle birlikte dönemin savaş konjonktürü ile ilgili olarak da fikir vermektedir.

Yapıldı başka başka her birine kışlalar mahsûs

Metîndir her biri gâyet latîf ü şevk-efzâdır

(Hamdullah T. 5/6)

Binâ-i kışla ancak fenlerin meşke binâendir

Felâtun eylese reşk ü hased bu re‘ye ber-câdır

(Hamdullah T. 5/7)

Mücevher harf ile târîhin imlâ etdi Hamdullâh

Lağımçı dergehi hakkan ‘aceb tarh-ı felek-sâdır

(Hamdullah T. 5/20) (H.1208)

Hamdullah, lağımçıları için yapılan yeni binanın inşasıyla ilgili yazmış olduğu tarih manzumesinde diğer tarih manzumelerinde olduğu gibi askerî birliklerin tamamına haiz olacak biçimde yeni binalar yapılmasına övgüde bulunmuştur. Bu kışlanın lağımçılarla ilgili fennî konularda çok ideal bir konumda olduğunu, Eflatun telmihi ile pekiştirerek bu yapıların bilgelik yönüyle Eflatun’u dahi kıskandıracacağı vurgulanmıştır. Hamdullah, tarih manzumesinin son beytinde Lağımçı Derghâhının tanzim edilmesine tarih düşürmüştür.³⁰

29 Abdulkadir Özcan, “Lağımçı Ocağı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (20.10.2025).

30 Bayram, *Hamdullah ve Divânçesi*,76.

3.4. Tophane ve Top Arabacıları Ocağı

Tophane, Osmanlı askerî gücünün klasik dönemden itibaren merkezî yapılarından biri olarak top döküm, bakım ve sevkiyat işlevlerini üstlenmiş; III. Selim döneminde ise artan modernleşme ihtiyacıyla birlikte yeniden düzenlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda modern usullere uygun ilk topçu mektebi Sultan III. Mustafa döneminde 1772 senesinde İstanbul'da kurulmuştur.³¹ III. Selim döneminde ise önceden mevcut bulunan top döküm tesislerine ek olarak Nizâm-ı Cedîd askerlerine ait topçu ve top arabacıları kışlaları inşa edilmiştir.³² Topçu ve Top Arabacıları Ocağının işlev ve ayırımındaki temel nokta şudur; Topçu Ocağında çeşitli ebatta güller atabilen irili ufaklı toplar imal edilir ve bunlar üzerine eğitim yapılırken Top Arabacıları Ocağına mensup birlikler büyük topların naklinde kullanılan arabaların imal edildiği ve bakımlarının yapılmış olduğu birliklerdir.³³ III. Selim döneminde topçuluk üzerine önemli çalışmalar yapılmış yenilik hareketleri bu alanda da artarak devam etmiştir. Çıkarılan nizamnameler ile askerlerin yaşayışı, talimi ve organizasyon yapılarına dair düzenlemeler yapılırken Tophane'deki kışlalara yeni binalar eklenerek genişletilmesi ve eskilerin tamir edilmesi, yenilenmesi noktasında planlamalar yapılmıştır.³⁴ Tophane ve Top Arabacıları ile ilgili yapılan bazı yeni kışlaların konum itibarıyla Tophane ile Salıpazarı arasında yer alan sahilde bulunduğu bilinmektedir.³⁵

Çeşitli konumlara sahip olan Topçu ve Top Arabacıları Ocağı kışlalarında çeşitli imar çalışmaları, yenileme ve yeni binaların inşa edilmesi sonucu ağırlıklı olarak 1793-1797 yılları arasında yoğun imar faaliyetleri görülmektedir.³⁶ Hamdullah ve dönem şairlerinin şiirlerinde bu ocaklara yapılan göndermeler, münferit örnekler olmanın ötesinde, padişahın askerî düzen arayışının şiirsel iz düşümü olarak anlam kazanır. Tophane, kimi zaman gücün sembolik merkeziliğiyle, kimi zaman da ateş ve tahrip imgesiyle temsil edilirken; arabacılar ise taşımacılığın ötesinde düzenli ordu kavramının altyapısıyla ilişkilendirilir. Şairler yapıların mimari özellikleri ve konumlarıyla ilgili bilgilere de şiirlerinde yer vermiştir.

Hazâ' in sarf edip yapırdı dil-keş kışlalar yer yer

Ki her bir sınıfı etdi bir ferah-zâ mevki'e îvâ

(Hamdullah T. 2/11)

31 Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda askerî teknik eğitimde modernleşme çalışmaları ve mühendishanelerin kuruluşu (1808'e kadar)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları (Studies in Ottoman Science)*, 2 (1998), 77.

32 Ğugios İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand D. Andreasyan (İstanbul: İstanbul Fetih Derneği Yayınları, 1956), 95.

33 Abdulkadir Özcan, "Kapıkulu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (20.10.2025).

34 Uğurlu, *III. Selim'in İstanbul'u: Siyâsî ve askerî dönüşümler ışığında imar faaliyetleri*, 87.

35 Şenyurt, *Arşiv belgeleri ışığında III. Selim'in askerî alandaki kararlarının İstanbul'da kent mekânının kullanımına etkileri*, 206.

36 Uğurlu, *III. Selim'in İstanbul'u: Siyâsî ve askerî dönüşümler ışığında imar faaliyetleri*, 92.

Ez-ân-cümle kerâmetdür ki topcu kullarına nev
 Behîn tophâne vü ta' lîm-hâne eyledi inşâ
 (Hamdullah T. 2/12)

Hamdullah topçular için yeni yapılan tophane binası ile ilgili şiirinde, sultanın hazinesinden büyük maliyetler verip her bir askerî sınıf için ayrı ve ferah kışlalar yaptırdığını ifade etmiştir. Ayrıca topçu kullarına oldukça hoş ve beğenilen bir tophane ve talim yeri inşa edildiğini aktarmıştır.

İşite tobhânede emri ile iki tarafa
 Yapılıp revnakını kıldı dü-bâlâ kışla
 (Sürûrî T. s.153)

Yapdı bir Südlüceye bir de Levend Çiftliğine
 İki mevki' de dahi dil-keş ü yektâ kışla
 (Sürûrî T. s.154)

Sürûrî de tophane ile ilgili yapılan ve yeniden imar edilen kışlalarla ilgili tarih manzumesinde sultanın emriyle iki tarafa kışlalar yapıldığı ve bu kışlaların görkeminin devletin ihtişamını kat kat arttırdığı, Sütlüce ve Levend Çiftliğinin bulunduğu konumlara çok hoş ve benzersiz kışlalar yapıldığını ifade etmiştir. Bu durum tarihî vesikalarda Hasköy ve Karaağaç bölgelerinin talim ve inşâ faaliyetleri için kullanıldığı bilgisin de tasdik etmektedir.³⁷

Gürûh-ı topcıyânın eyleyip meydânın tevsî'
 Yetiştirdi nişân-ı matlâbın ser-hadd-i imkâna
 (Şeyh Gâlib T. 20/4)

Şeyh Gâlib *Dîvân*'ında Nizâm-ı Cedîd ile gelen yenilikleri ele alan şiirlerin bir bölümünü de Topçu Ocağı, Top Arabacıları Ocağı ve Tophane semtindeki Topçu Kışlası karşısında yapılan talimhane ile ilgili şiirler oluşturmaktadır. Gâlib, Tophane semtindeki talimhane için yazdığı tarih manzumesinde sultanın, topçu birliklerinin meydanını genişleterek onlar için imkânları en üst seviyeye taşımayı amaçladığını ve bunu başardığını ifade etmiştir.

Topcıyân kullarının kışlasın etdi tevsî'
 Vüs'at-i saltanat ü devletine kıldı güvâh
 (Celâlî T. 17/4)

³⁷ Şenyurt, *Arşiv belgeleri ışığında III. Selim'in askerî alandaki kararlarının İstanbul'da kent mekânının kullanımına etkileri*, 207.

Husûsâ oldu topçu kışlası tanzîm vüs'atle
Nazîr ol nazma kim â'lâ mine'l-matla'ile'l-makta'
(Celâlî T. 18/7)

18. yüzyıl şairlerinden Celâlî ise Sultan III. Selim'in yaptırdığı topçu kışlalarıyla ilgili iki tarih manzumesi yazmış ve bu şiirlerde topçu birliklerinin kışlalarına yaptığı imar çalışmalarını saltanat ve devletin genişliğine muadil olarak genişlettiği ve büyüttüğünden bahsetmiştir. Şair özel olarak topçu kışlası ile ilgili düzenleme çalışmalarının âdetâ bir şiir gibi matlasından maktasına kusursuz bir yapı içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Bu şiir benzetmesi ile hem yapının çok katlı yapısını hem de kusursuz görünümünü övmüştür.

Güşâde nâzır-ı meydân olan revzenleri gûyâ
Durur kat kat ser-â-pâ bir âlây mahbûbı bî-bürkâ'
(Celâlî T. 18/11)

O meydân içre konmuş nâm-ver toplar sâf-ender-sâf
Misâl-i gâzîyân kim nakd-i cân-ı düşmene atma'
(Celâlî T. 18/12)

Topçu kışlasının mimari özelliklerine de değinen Celâlî yapının kat kat üst üste duran ve meydana bakan camlarının güzelliğini bir alay örtüsüz güzele benzetmiş, o meydanın içine saf saf dizilmiş nam sahibi topları düşmanın canını almaya hazır gazilere benzeterek kışlanın dışarıdan görünümü ve iç tasarımı ile bağıntılı bilgiler sunmuştur.

Söz olmaz resmine târîhi gibi işte **Hamdullâh**
Bu nev tobhânede sad-çâk oldu zehre-i a'dâ (H.1208)
(Hamdullah T. 2/33)

Delîldir şeref-i tarhına bu bünyâdın
Müverrah oldu tamâm-ı binâ-yı top-hâne (H.1208)
(Fâzıl T. s.416)

Bu mısra'a **Celâlî** râst geldi gülle-veş târîh
Mücedded kıldı topçu kışlasın Sulţân Selîm evsa' (H.1208)
(Celâlî T.18/20)

Emr-i şâh felek-i evrenge yapıdım târîh
 Oldu gerdûna resîde bu mu ‘alla kışla (H.1208)
 (Sürûrî T.154.syf)

Hamdullah, Enderunlu Fâzıl, Celâlî ve Sürûrî gibi şairler kışlanın yapımına tarih düşmüş ortak temalardan ilerleyerek kışlanın yapısal özelliklerine yaptıkları övgünün yanı sıra düşmanlara korku salacak nitelikte bir yapı olduğunu da söylemişlerdir.

‘Arabacı kullarına da bu nev u hûb kışlayı yaptı o
 Ola topçu kullarına diyü bu mukârenet ile de karîb
 (Hamdullah T.3/6)

Hamdullah, Arabacı Ocağı için yapılan yeni kışlanın yapımı için yazdığı tarih manzumesinde bu yeni ve güzel kışlayı sultanın topçular ile arabacı birliklerinin daha yakın olması için inşa ettirdiğini ifade etmiştir.³⁸ Kışlaların coğrafi ve işlevsellik bakımından yakınlığına da ayrıca dikkat çekmiştir.

Top arabacı zümresine dahi edip cûd
 Bu kışlayı yaptırdı edip bahş-ı şehâne
 (Şeyh Gâlib T. 5/15)

Gâlib ise Arabacı Ocağı için yapılan kışlanın yapımıyla ilgili tarih manzumesinde sultanın Top Arabacıları birliğine dahi cömertlik gösterdiğini ve onlara lütufta bulunarak bu kışlayı ayrı olarak yaptırdığını ifade etmektedir. Şair burada aslında Arabacı Ocağına daha önceden bu denli önem gösterilip ayrı bir bina tahsis edilmediğini ifade ederek sultanın topçu birliğine gösterdiği özeni Top Arabacılarına da gösterdiğini ifade etmiştir.

Bâ-husûs bu ‘araba ocağı
 Ki budur mâ-lezim-i âgâhî
 (Fâzıl T. 424.syf)

Bu nezâretde bu nev-kışla-i pâk
 Var mı dünyâda bunun eşbâhı
 (Fâzıl T. 424.syf)

³⁸ Bayram, *Hamdullah ve Divânçesi*,74.

Enderunlu Fâzıl ise Arabacılar Ocağı ile ilgili yazdığı tarih manzumesinde bu müessesenin önemi üzerinde durarak burayı dikkatle üzerinde durulması ve hakkında bilgi sahibi olunması gereken bir alan olarak vurgular. “Bu görünüşüyle temizlik ve modernliğin sembolü olan kışlanın dünyada bir benzeri var mıdır?” diyerek kışlanın teknik bağlamda durumunu ve görünümünü över.

Bu kemâl-i hüsn ü behâ ile sene-i hitâmı beyân eder

‘Arabaciyâna mübârek bu cedîd dergeh-i dil-firîb

(Hamdullah T.3/9) (H.1208)

Dedi **Fâzıl** ana târîh-i tamâm

Çerhe döndü ‘arabacıgâhı

(Fâzıl T. 425.syf) (H.1208)

Hamdullah yazdığı tarih beytinde yeni yapılan bu kışlanın onlara hayırlı ve mübarek olmasını, rakiplerini avlayabilmelerini, yani onlara üstün gelinebilmesini dilemektedir.³⁹ Enderunlu Fâzıl ise tarih düşülen yerde bir kelime oyunu yaparak arabacı ocağının gök kubbe kadar hoş ve latif bir yapıya büründüğünü, aynı zamanda tekerlek anlamını da çağrıştırmak bu durumu dönme ibaresiyle hem şekil hem de fiilî olarak canlandırmıştır. Bu yönle hem şekilsel bir canlandırma hem de makine gibi sistematik ve kusursuz bir sistem çağrışımı yapmıştır.

Sonuç

18. yüzyılın son çeyreği Sultan III. Selim’in tahta geçmesinin ardından pek çok alanda yenilenme ve ıslah hareketlerine sahne olmuştur. Bu alanlar içerisinde en geniş olanı Nizâm-ı Cedîd programı kapsamında askerî sınıflar üzerinde etkisini göstermiştir. Çeşitli kanunname ve nizamnamelerle düzenlemeler yapılmasının yanı sıra bu kapsamda askerlerin barındığı ve eğitim gördükleri alanlarda yeniden imar ve genişletme çalışmaları yapılmıştır. Özellikle; Levend Çiftliği, Humbaracı Ocağı, Lağımcı Ocağı, Topçu ve Top Arabacıları Ocağı için yapılan imar faaliyetleri şehrin yapısına yaptığı değişiklikle beraber yeni tesis edilmek istenen sistemin kalesi olarak görülmüştür. Bu yeni sistemin dinamiği devletin işleyişini etkilemesinin yanı sıra sultan tarafından himaye edilen sanatçıların da dikkatini çekmiş ve bu konuda çeşitli tarih manzumeleri yazılmıştır.

18. yüzyıl şairlerinden olan Hamdullah da muasırı olan şairler gibi söz konusu yapılar üzerine tarih manzumeleri kaleme almıştır. Hamdullah başlık olarak ele aldığımız yapıların tamamı üzerine tarih manzumesi yazması hasebiyle çalışmamızda ana iskeleti tesis etmektedir. Hamdullah’ın

³⁹ Bayram, *Hamdullah ve Dîvânçesi*, 74.

dışında yapılar üzerine; Şeyh Gâlib, Enderunlu Fâzıl, Sürûrî, Celâlî gibi şairler de söz söylemiştir. Tarihsel ve yapısal farklılıklar olmakla beraber, Nizâm-ı Cedîd ekseninde yapılan değişikliklere yönelik tarih manzumeleri kaleme almışlardır. Yapıların genellikle mimari heybeti üzerine övgü yapılırken arka planda bozulmuş devlet düzenine ve geçmiş döneme yönelik eleştiriler de yapılmıştır. Tarih manzumelerinde sosyal yaşam boyutuyla yapıların konumuyla ilgili bilgilere yer verildiği, devletin ve toplumun içinde bulunduğu geri kalmışlık ve önde olana yetişme psikolojisinin tesiri beyitlerdeki yenilenme arzusu ile karşımıza çıkmaktadır. Tarihî ve sosyolojik bağlamda bu değişim ve dönüşümün toplum üzerindeki yansımaları üzerine açılımlar sağlanmıştır. Şairlerin yazdığı tarih manzumelerinde müşterek ve müstakil anlam boyutları karşılaştırmalı olarak ele alınmış benzerlik ve farklılıklar üzerine incelemeler yapılmıştır.

Bu dönem etkisinde kalan Hamdullah ve benzer konularda tarih manzumeleri kaleme alan şairlerin önceki dönemlerden bağımsız olarak yeni bir yapının inşasını, yapının fiziki boyutunun dışında ideolojik bir propaganda malzemesi olarak da ele aldıkları görülmektedir. Dönemin ruhu ve hamileri olan Sultan III. Selim'in bu yönde bir tesiri olduğu anlaşılmaktadır. Şairlerin bu konuda kaleme aldıkları tarih manzumelerini yalnızca yeni yapıyı kutlamak için yazılan bir tebrik metninden öte yeni gelişmeler ve ıslahatların bir timsali olarak görmeleri dikkate değerdir.

Kaynaklar

- Başkutlu, Salih. “Tebeddül-i Elbise-i Resmîyye: modernleşme sürecinde çıkan kıyafet yasalarının Osmanlı ulemasına etkisi”. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 8(Dr. Recep Yaşa'ya Armağan) (2020), 2249-2268.
- Bayram, Rümeyza. “*Gâm yemem güm-nâm olmak şân u şöhattir bana*”: XVIII. yüzyılın unutulmuş bir şairi: Hamdullâh ve dîvânçesi. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, 2020.
- Beydilli, Kemal. “İlk mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizam-ı Cedid'e dair Risalesi”. *Tarih Enstitüsü Dergisi* XII (1987), 387-479.
- Beydilli, Kemal. “Evreka, Evreka veya Errare Humanum Est”. *İlmî Araştırmalar* (9) (2000), 45–66.
- Beydilli, Kemal. “Sekbanbaşı Risalesi'nin müellifi hakkında”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* (12) (2005), 221–224.
- Beydilli, Kemal. “Nizâm-ı Cedîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Ekim 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizam-i-cedid>

- Beydilli, Kemal. “Selim III”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Ekim 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/selim-iii>
- Beydilli, Kemal. “Kabakçı İsyanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Ekim 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kabakci-isyani>
- Çelik, Yüksel. “Nizâm-ı Cedîd’in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askerî Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)”. *Nizâm-ı Kadîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*. Ed. Seyfi Kenan 565-590, İstanbul: İSAM, 2008.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2010.
- Dilçin, Cem. “Şeyh Galip’in şiirlerinde III. Selim ve Nizam-ı Cedid”. *Türkoloji Dergisi* 11(1) (1993), 209-220.
- Akgül, Ahmet (ed). *Enderunlu Fâzıl Dîvânı*. Çanakkale: Paradigma Yayınları, 99. Basım, 2024.
- İncicyan, Ğugios. *XVIII. Asırda İstanbul*, (çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul:Fetih Derneği Yayınları, 1956.
- Halaçoğlu, Ahmet. “Humbaracı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Ekim 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/humbaraci>
- Kaçar, Mustafa. “Osmanlı İmparatorluğu’nda askerî teknik eğitimde modernleşme çalışmaları ve mühendishanelerin kuruluşu (1808’e kadar)”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları (Studies in Ottoman Science)* 2 (1998), 69-137.
- Karagöz, Mehmet. “Osmanlı Devleti’nde ıslahat hareketleri ve Batı medeniyetine giriş gayretleri (1700-1839)”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 6(6) (1995), 173-194.
- Sarıkaya, Erdem. *Ebubekir Celalî Divanı: karşılaştırmalı metin-inceleme*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tez, 2008.
- Şenyurt, Oya. “Arşiv belgeleri ışığında III. Selim’in askerî alandaki kararlarının İstanbul’da kent mekânının kullanımına etkileri”. *Bilig* 78 (2016), 199-229.
- Okçu, Naci. *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Kültür Bakanlığı E-kitap e-kaynak: 2008. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78404/seyh-galib-divani.html> [Erişim Tarihi: 17.10.2025].
- Öz, Hakkı. “Levend Çiftliği: muallem asker barınağında bir kale. *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*”. 34(2) (2024), 35-56.
- Özcan, Abdulkadir. “Kapıkulu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20 Ekim 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kapikulu>

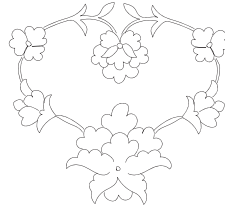
Özcan, Nuri. “Selim III-Mûsiki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20 Ekim 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/selim-iii#2-musiki>

Özkan, İsmail Hakkı. “Sûzinak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20 Ekim 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suzinak>

Uğurlu, Ayşe Hilal. *III. Selim 'in İstanbul'u: Siyâsî ve askerî dönüşümler ışığında imar faaliyetleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora tezi, 2012.

Uslu, Şenay. *Sürûrî-i Müverrih'in manzum tarihleri (inceleme-transkripsiyonlu metin s. 1-50)*. Kültahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 2008.

Yılmaz, Kâşif. *III. Selîm (İlhâmî) Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânın Tenkitli Metni*, Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2001.

Klasik Divan

Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)

E-ISSN: 3023-820X
Kış 2025 Winter 2025
Cilt 2 Volume 2
Sayı 2 Issue 2